

Samu Kuoppa

**IHMISYYDEN IDEOLOGINEN
ESINEELLISTYMINEN THOMAS MANNIN
ROMAANISSA *BUDDENBROOKS***

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Kandidaatin tutkielma
Huhtikuu 2020

TIIVISTELMÄ

Samu Kuoppa: Ihmisyyden ideologinen esineellistyminen Thomas Mannin romaanissa *Buddenbrooks*
Kandidaatin tutkielma
Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Yleinen kirjallisuustiede
Huhtikuu 2020

Tutkielma käsittelee Thomas Mannin romaania *Buddenbrooks: Verfall einer Familie* sosiologisesta ja kapitalismikriittisestä näkökulmasta. Työn tarkoituksena on tutkia, kuinka käsitellyn romaanin ihmissuhteet kuvaavat kapitalistisen yhteiskunnan aiheuttamaa ihmisen esineellistymistä. Tutkimuksen myötä pyritään tuomaan entistä paremmin esiin Mannin teoksen yhteiskunta- ja kapitalismikriittistä puolta. Samalla tutkielmassa rakennetaan teorian tasolla läheisempää yhteyttä kirjallisuustieteen ja muun sosiologisen yhteiskuntatutkimuksen välille. Tämä toteutetaan yhdistäen marxilaisen perinteen filosofisia ja yhteiskuntatieteellisiä käsitteitä kirjallisuuteen ja selvittäen näiden käsitteiden käytettävyyttä kirjallisuusanalyysissä.

Toisessa luvussa esitellään teoria-aineisto, joka keskittyy enimmäkseen ideologiateorian ympärille. Lähtökohtana on Louis Althusserin tuomat muutokset käsitykseen ideologiasta ja sen olemuksesta. Keskeisenä seikkana nostetaan esille Althusserin ajatus ideologisista valtiokoneistoista osana yhteiskuntaa ja sen rakenteita. Merkittävä seikka on ajatus ideologisten valtiokoneistojen tuotantosuhteita uusintavasta vaikutuksesta. Althusserin materialistisen ajattelun pohjalta rakennetaan kuvaa uudesta ideologian käsitteestä, jossa Michel Foucault'n ja 1960-luvulta vaikuttaneiden jälkimarxilaisten diskurssikäsitteet laajentaa ideologian vaikutusta ihmisten toimintaan. Ideologiateorian ohella teoreettisena pohjana on reifikaation käsite, joka on Karl Marxin tavarafetismin ihmisyyttä koskeva muoto.

Kolmannessa luvussa tutkitaan Mannin romaania edellä esitellyn aineiston valossa. Analyysissä osoitetaan, miten romaanissa esiintyvä perhe uusintaa esineellistävää ajattelua toiminnassaan. Ensimmäisessä alaluvussa syvennytään romaanin yksittäisen henkilön, Thomas Buddenbrookin minäkuvaan, joka näyttäytyy tavaramuotoisena ja vaihtoarvoltaan määrittävänä. Tämä tavaramuotoisen minäkuvan muodostuminen kuvastaa yksilön yleisempää esineellistymistä yhteiskunnassa.

Toisessa alaluvussa tarkastellaan teoksen parisuhteiden reifioitumista ja tarkastellaan esineellistävän diskurssin ilmentymistä sekä vaikutusta näiden parisuhteiden taustalla. Analysoimalla perheenjäsenten suhtautumista erilaisiin avioliittomahdollisuuksiin osoitetaan taloudellisten ehtojen määräävä asema näissä suhteissa.

Kolmannessa alaluvussa siirrytään analysoimaan tarkemmin perhettä yhtenä yhteiskunnan ideologisena valtiokoneistona. Perheen toiminnan kautta tarkastellaan ideologisen valtiokoneiston vaikutusta yksittäisten perheenjäsenien minäkuvaan sekä heidän näkemykseensä yhteiskunnasta ja sitä määrittävistä ehdoista. Tässä viimeisessä jaksossa rakennetaan yhtenäinen kuva romaanissa kuvattavan perheen toiminnasta yhtenä ideologisena valtiokoneistona, joka omaksumansa yhteiskuntaa koskevan diskurssin ja ajattelutavan myötä redusoi ihmisen laskennalliseksi yksiköksi ja vaihtoarvon määrittäväksi esineeksi. Tämän ideologisen esineellistymisen seurauksena yksilö ei enää näe muita vaihtoehtoja kuin toimia taloudellisten etujen mukaisesti.

Avainsanat: Thomas Mann, Buddenbrooks, ideologia, esineellistyminen, reifikaatio

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Ideologia ja reifikaatio	4
2.1	Ideologia ja ideologiset valtiokoneistot	4
2.2	Ideologia Althusserin jälkeen	7
2.3	Reifikaatio	9
3	<i>Buddenbrooks</i> ja esineellistyvät ihmissuhteet	11
3.1	Thomas Buddenbrookin tavaraminä	11
3.2	Parisuhteen reifioituminen	15
3.3	Fetisoiva perhekoneisto	18
4	Lopuksi	22
5	Lähteet	24

1 Johdanto

Tarkastelen tutkielmassani Thomas Mannin ensimmäistä romaania *Buddenbrooks – Verfall einer Familie* (tästä eteenpäin BB, 1901), joka kuvaa vauraan kauppiassuvun kulkua kohti rappiota sukupolvi kerrallaan. Teos voidaan nähdä saksalaisen porvariston kuvauksena 1800-luvulta 1900-luvun alkuun. Moniulotteinen kuvaus vie Buddenbrookien perheen ja kauppaliikkeen menestykseen ja lopulta vääjäämättömään tuhoon. Romaani esittelee Mannin myöhemmällekin kirjallisuudelle ominaisen ironisen tyylin, joka yhdistyy yksityiskohtaiseen kuvailuun. Tutkimuksessani tarkastelen romaania näkökulmasta, jolla pyrin osoittamaan sen kuvaavan kapitalistisen yhteiskunnan aiheuttamaa ihmisen esineellistymistä.

Mannin uran ensimmäinen romaani on usein nähty realistisena, vaikka se sisältää myös modernistisempia piirteitä. Se kuitenkin noudattaa realismin vaatimuksia kuvatessaan suvun historian sivussa myös yhteiskunnan tärkeitä muutoksia, kuten vuoden 1848 kuohuntaa ja keisarikunnan syntyä vuonna 1871. Teos kuvaa tarkasti Buddenbrookien perheen tarinaa, sen menestyksiä ja ongelmia, parisuhteita ja inhimillistä kehitystä. *Buddenbrooks* kuvaa Buddenbrookien kauppaliikkeen ja perheen kehitystä sukupolvien noustessa ja kaatuessa. Rappioon ajautuminen sisältää sekä biologisia, taloudellisia että inhimillisiä piirteitä. Tässä rajallisessa tutkimuksessa keskityn vain taloudelliseen ja inhimilliseen rappioon, johon pyrin tuomaan uuden näkökulman.

Mannin romaania on viimeisen sadan vuoden moniaineksisessä Mann-tutkimuksessa luettu enimmäkseen historiallisena romaanina, jollaisena esimerkiksi Georg Lukács (1962, 107) sitä tulkitsee. Tämä tutkimus on tietysti hyvinkin aiheellista, sillä teos on ironiassaan piikikäs historiallinen suvun rappiosta kertova romaani. Teosta on luettu myös sukukronikkana, joka se myös on – tässä tulkinnassa kuitenkin usein tulkitaan nuorta Mannia konservatiivisena porvariston ymmärtäjänä sen sijaan, että huomioitaisiin teoksen kriittinen suhtautuminen suvun jäseniä kohtaan kuten Hannelore Mundt (2004, 42-43) on osuvasti huomauttanut. Buddenbrookien tarinaa voi lukea myös dekadenssin ja *fin de siècle*n kuvauksena, josta on jatkettu myös sen tulkinnat laajempaan kuvauksena modernin maailman vaikeudesta. Tämä

modernin maailman vaikeuden kuvauksen, ja erityisesti Mannin yhteiskuntakriittikin tutkimus on kuitenkin jäänyt vähäisemmäksi.¹

Pyrinkin tutkimuksessani tuomaan uuden lisän tähän modernin maailman kuvauksen ja yhteiskuntakriittisen tutkimuksen jatkumoon, yhdistäen siihen Lukácsin historiallisen romaanin teorian kapitalismianalyysia. Tässä työssä tuon teoksen yhteiskuntakriittistä puolta esille, sillä realismin kauden romaanina se kuvaa kapitalistisen yhteiskunnan aiheuttamia ongelmia, mutta onnistuu myös luomaan yksilöistä merkityksen kadottaneen ja sitä etsivän kuvan, joka yleensä yhdistetään modernistiseen kirjallisuuteen. Näiden kapitalistisen yhteiskunnan luomien ongelmien ja yksilöiden kokemien ristiriitojen takia marxilainen perinne osoittautui hedelmälliseksi tarkastelutavaksi, sen viimeaikaisesta lamasta huolimatta.

Valitsin tämän teoreettisen kehyksen tutkimukselleni myös siksi, että näen sosiologisen näkökulman voivan nostaa entistä paremmin esiin kaunokirjallisuuden yhteiskuntakriittisen potentiaalin. Toki tämä yhteiskuntakriittisyys on pinnalla tälläkin hetkellä, esimerkiksi ekokriittikin erilaisin variaatioin, mutta näen, että marxilainen perinne voi laajentaa myös kirjallisuudentutkimuksen kenttää. Se voi laajoine käsitteineen yhdistää kirjallisuudentutkimusta tiiviimmin osaksi muuta yhteiskuntatutkimusta, aina taloustieteen puolelle asti.² Eritoten marxilainen ideologiateoria valtasuhteita ja -diskursseja avaavana kehyksenä voi antaa kirjallisuudentutkimukselle keinoja osallistua entistä laajemmin yhteiskunnalliseen keskusteluun, jonka polarisoituneessa ympäristössä näiden suhteiden ymmärtäminen on entistä tärkeämpää.

Aikaisemmassa kirjallisuussosiologisessa Mann-tutkimuksessa pääpaino on ollut teoksen luomassa kokonaiskuvassa porvarillisesta yhteiskunnasta tai suvun yksittäisissä jäsenissä, kuten Thomas Buddenbrookissa, joka on ollut tutkimuksessa romaanin keskeinen hahmo.³

¹ Ks. Gerhardt Bradley, *Genealogical Modernism: Family Structures, Identity, History, and Narrative in the 20th-Century "Long" Novel* (2018). 42-44.

² Taloustiede on tässä nostettu erityisesti esiin, koska mainitulla tieteenalalla tunnetaan yleisesti termi "Buddenbrooks effect", jolla kuvataan perheyritysten tendenssiä kaatua kolmen sukupolven jälkeen. Tästä ks. esim. Matthias Doepke, *Occupational Choice and the Spirit of Capitalism* (2008). Julkaisussa *The Quarterly Journal of Economics* Vol. 123. 3-4.

³ Ks. Thomas Sprecher, *Literatur und Krankheit im fin-de-siècle, 1890-1914: Thomas Mann im europäischen Kontext; die Davoser Literaturtage* (2000). 120.

Pyrin omalla tutkimuksellani täyttämään aukon tässä tutkimusperinteessä ja keskityn perheen rooliin yhteiskunnallisen päällysrakenteen yhtenä ylläpitävänä voimana.

Tutkimuksessani käytän laajasti Louis Althusserin ideologisten valtiokoneistojen käsitettä, jonka kautta nimeän Buddenbrookien perheen yhdeksi yhteiskunnan päällysrakenteen ilmiöksi. Althusserin teisien mukaan ideologisten valtiokoneistojen tehtävänä on uusintaa tuotantosuhteet – ne ovat siis se instanssi, joka ratkaisee marxilaisen perinteen perustavan problematiikan siitä, miten hallitseva ja alistettu luokka muodostavat toimivan yhteiskunnan perimmäisestä ristiriidastaan huolimatta. Althusser käsittää muun muassa perheen, koulun ja kirkon ideologisiksi valtiokoneistoiksi, jotka pyrkivät valtiollisten tahojen tukena uusintamaan yhteiskunnallisia tuotantosuhteita. Mannin romaani antaisi mahdollisuuden tämän ongelman laajempaankin tutkimukseen, mutta keskityn tutkielman suppean laajuuden takia perheeseen ideologisena valtiokoneistona. Pyrin yhdistämään Althusserin ajatuksen ideologisista valtiokoneistosta Georg Lukácsin reifikaation käsitteeseen, joka voidaan ymmärtää Karl Marxin tavarafetismin siirtämiseksi jokapäiväiseen aineelliseen elämään. Näiden käsitteiden kautta pyrin luomaan nykyiseen ideologiateoriaan entistä selvemmän yhteyden taloudellisiin kysymyksiin myös kirjallisuustieteen puolella – Mannin romaanin luennan ohella tutkin siis myös näiden käsitteiden yhdistettävyyttä ja käyttökelpoisuutta kirjallisuustieteellisessä tutkimuksessa.

Reifikaation ja ideologisten valtiokoneistojen käsitteiden kautta pyrin osoittamaan, kuinka Mannin romaanissa ihminen redusoidaan laskennalliseksi yksiköksi – eli kuinka inhimillinen arvioidaan vain sen tuottaman vaihtoarvon mukaan. *Buddenbrookeissa* yhdeksi yksilöitä yhdistäväksi perushuoleksi nouseekin yksilöllisyyden säilyttäminen yhteiskunnan paineessa (van Heeckeren 2001, 248). Tarkastelen tätä ajatusta Buddenbrookien perheen ihmissuhteiden kautta. Edellä mainittujen käsitteiden avulla esitän myös, että näissä vaihtosuhteissa henkilöt eivät näe muita vaihtoehtoja kuin alistua esineellisen todellisuuden vaatimukseen perheen päällysrakenteen uusintaessa tuotantosuhteita. Eli, yhteiskunnan ja perheen asettaessa tietyt normit elämälle näyttäytyy tuo elämä ainoana mahdollisena maailmana, josta ei käy kieltäytyminen.

2 Ideologia ja reifikaatio

Seuraavaksi esittelen marxilaista teoriaperinnettä, johon tutkimuksessani pohjaan. Keskityn erityisesti siihen, miten Louis Althusser on muuttanut ideologiakäsitystä, ja miten hän määrittelee ideologisten valtiokoneistojen käsitteen. Tämän jälkeen tuon esille lyhyesti Althusserin jälkeisen tutkimuksen diskursiivisen käänteeseen, jonka aineistoa käytän Althusserin ajatusten tukena Mann-analyysissäni. Lopuksi esittelen reifikaation käsitteen, johon yhdistän ideologiateoriaa analyysiosiossani.

2.1 Ideologia ja ideologiset valtiokoneistot

Termiä "ideologia" käytti ensimmäisen kerran Antoine Destutt de Tracy, joka pyrki Ranskan vallankumouksen jälkeisinä vuosina luomaan tutkimushaaran ideoiden tieteelle. Ideologian käsite on historiallisesti monimerkityksinen, mutta yleisesti hyväksytyä on käsitys ideologiasta kulttuurisena tai sosiaalisena merkkijärjestelmänä, joka koostuu arvoista, ajatuksista, uskomuksista ja poliittisista näkemyksistä. Ideologia on siis eräänlainen tulkinnallinen viitekehys, jonka kautta tulkitsemme maailmaa ympärillämme. (Freeden 2019, 10.)

Marxilainen käsitys ideologiasta pohjautuu Marxin ja Engelsin *Saksalaisessa ideologiassa* (1978, 74) esittämään ajatukseen, siitä kuinka "ihmiset ja heidän suhteensa näyttävät koko ideologiassa pääläellään seisovilta kuten camera obscura'ssa". Tällä analogialla he pyrkivät kuvaamaan sitä, että ideologia on aineellisen maailman peilikuva, jota vääristää entisestään se, kuinka kapitalistisessa maailmassa aineellinen on alistettu sortaville sosiaalisille suhteille. Ideologian tarkoituksena oli esittää tämä sorto välttämättömänä ja normaalina. Ideologian levittäminen saattoi olla tavoitteellista manipulaatiota, mutta myös itsepetoksen kaltainen tiedostamaton prosessi. Marx ja Engels yhdistivät tähän ajatukseen ideologian ja hallitsevan luokan yhteyden: hallitsevan luokan ajatukset ovat hallitsevia ajatuksia. Valtion välityksellä ideologiset väittämät auttavat hallitsijoita kontrolloimaan ja hallitsemaan, valtiokoneiston rakentaessa näistä väittämistä eräänlaisia yleisesti päteviä totuusväitteitä. (Freeden 2019, 11-12.) Ensimmäinen marxilainen perusteesei ideologiasta onkin se, että ideologiset väittämät toimivat luokkayhteiskunnan jäsentäjänä ja niitä käytetään vallitsevan yhteiskunnallisen tilan ylläpitämiseen.

Myöhemmän marxilaisen perinteen tehtäväksi muodostuikin ideologian harhaanjohtavuuden demystifiointi, jonka Louis Althusser (1918-1990) päätyi ratkaisemaan tämän määrittelemällä ideologian olemassaolon uudelleen, irrottamalla ideologian luokasta ja kääntämällä sen subjektiiviseksi. Ranskalainen marxilaisfilosofi Louis Althusser on jäänyt ideologiakeskustelussa häntä edeltäneen Antonio Gramscin varjoon, vaikka Althusseria voidaan pitää ideologiateorioiden merkittävimpänä uudelleenmäärittelijänä. Althusser seuraa Marxia vielä siinä, että hän yhtyy ajatukseen hallitsevan ideologian ylläpitävästä ja alistavasta voimasta työläisiin nähden. Jotta työläiset alistuvat hallitsevan luokan ehtoihin, tarvitaan moraalisia normeja säilyttämään vakiintunut järjestys. (Freeden 2019, 33.)

Jokainen yhteiskunta rakentuu Althusserin mukaan kahdesta eri tasosta: perusrakenteesta ja päällysrakenteesta. Perusrakenne tarkoittaa tässä yhteiskunnan taloudellista perustaa, eli tuotantovoimien ja -suhteiden olemassaoloa sekä niiden jatkuvaa uusintamista. Päällysrakenne puolestaan jaetaan vielä kahteen erilliseen osaan, oikeudellispoliittiseen ja ideologiseen. Oikeudellispoliittinen käsittää valtion hallinnon oikeuslaitoksineen ja kurinpitäjärjestelmineen, kun taas ideologinen sisältää erilaiset uskonnolliset, moraaliset, poliittiset ynnä muut ideologiat. (Althusser 1984, 92.) Althusser vertaa tätä ideologista rakennelmaa kolmikerroksiseen taloon: taloudellinen ja tuotannollinen pohja luovat perustukset pohjakerrokseen. Keskimmaisessä kerroksessa ovat lainkäyttölliset instituutiot, jotka ovat kosketuksissa perustuksiin, mutta silti osa ylempää rakennetta. Ylimpään kerrokseen nousevat ideologiset ylärakenteet, joiden olemassaolo on riippuvaista perustuksista.

Marxilainen perinne näkee valtion sortokoneena, jonka avulla hallitsevat luokat varmistavat valtansa työväenluokan yli. Valtio siis tarkoittaa marxisteille ennen kaikkea valtiokoneistoa (*l'appareil d'État*). Tämä koneisto kattaa poliisin, armeijan, oikeusistuimet rangaistusjärjestelmineen ja vankiloineen sekä näiden yläpuolella olevan valtion hallinnon. (Althusser 1984, 95.) Viralliset koneistot kuten valtio ja armeija kontrolloivat tietotaitoa, joka on välttämätöntä varmistamaan sorto ja vakuuttamaan olemassa olevan talousjärjestelmän toteuttamiskelpoisuudesta.

Althusser kuvaa sortokoneiston ulkopuolisia ylärakenteita ideologisten valtiokoneistojen termillä. Ideologisia valtiokoneistoja ei tule samastaa sortavaan valtiokoneistoon, vaikka ne ajavatkin samaa asiaa. ”Sorto” viittaa siihen, että kyseinen valtiokoneisto työskentelee väkivallan keinoin – ainakin perimältään (Althusser 1984, 100). Sortavat valtiokoneistot turvautuvat siis ensisijaisesti sorron keinoihin, toissijaisesti ideologian; ideologiset valtiokoneistot taas turvautuvat ensisijaisesti ideologian ja toissijaisesti sorron keinoihin. Esimerkiksi kouluissa rangaistusjärjestelmät kurin säilyttämiseksi ovat hyvinkin toissijainen keino.

Ideologiset valtiokoneistot näyttäytyvät havaintotasolla erillisinä yhteiskunnallisina toimijoina, varsinkin kun suuri osa niistä sijoittuu lähinnä yksityiselle alueelle. Althusser esittelee ideologisiksi valtiokoneistoiksi seuraavat: uskonnollinen, koulutuksellinen, perheen muodostama, poliittinen, ammatillinen, kulttuurinen sekä tiedotuksellinen (Althusser 1984, 101). Hän huomauttaa, että nämä ovat suhteellisen itsenäisiä ja voivat olla keskenään ristiriitaisiakin. Kuitenkin niiden toiminnassa toteutuu lähes aina hallitseva ideologia, sillä sortokoneistojen vaikutus ideologisiin valtiokoneistoihin on Althusserin mukaan usein lopulta liian suuri. Toisaalta vaikutus on hallitsevan luokan kannalta myös välttämätön, sillä kuten Althusser itse asian muotoilee: ”Mikään luokka ei pitkän päälle voi säilyttää valtiovaltaa, ellei se samanaikaisesti toteuta hegemoniaansa ideologisiin valtiokoneistoihin ja näissä koneistoissa.” (Althusser 1984, 103.) Tämä huomio ideologian monista muodoista on yksi Althusserin merkittävistä panoksista ideologiaymmärrykseen (Freeden 2019, 33). Althusser osoitti siis, ettei ideologia olekaan yhtenäinen vääristymä kuten Marx ja Engels camera obscuran illuusion kautta esittivät, vaan pikemminkin monen vääristävän tekijän summa.

Samalla kun Althusser osoittaa ideologioiden sijainnin yhteiskunnallisissa käytännöissä ja instituutioissa, hän osoittaa myös sen materiaalisen olemassaolon todellisuudessa. Ideologia on osa inhimillistä elämää: sitä on jokaisessa yksityisessäkin instituutiossa koulusta kirkkoon. Ideologiset ymmärrystavat niiden ”vääristävästä” olemuksesta huolimatta ovat todellisia yksilöiden toimintaa ohjaavia todellisuuden piirteitä – ne ovat heijastuksia yksilöllisten subjektien ja toimijoiden vääristyneestä tietoisuudesta. (Freeden 2019, 35.) Tämän huomion teki Althusserin ohella hieman eri tavalla myös Antonio Gramsci, jonka hegemonia-ajattelu

keskittyy tuotannollisten suhteiden sijaan enemmän kulttuurisiin piirteisiin. (ks. Gramsci, *Quaderni del carcere*)

Ideologian materiaalisuudesta Althusser johtaa julistuksen ”ideologian ikuisuudesta”. Tällä hän tarkoittaa yksilöiden välttämättä näkevän olemassaolonsa tietyllä tavalla – yksilöt luovat kuvitteellisen hypoteesin siitä, millainen heidän suhteensa maailmaan on. Ideologia on näiden suhteiden vääristävä representaatio, joka saa suhteet näyttämään aidoilta ja välttämättömiltä. Ideologian illusorisoiva vaikutus saa esimerkiksi uskonnollisesti motivoituneen ristiretken vaikuttamaan todelliselta, vapautta eteenpäin vievältä toiminnalta huolimatta sen käänteisistä vaikutuksista sen kohteille. Illusorinen ideologia tarjoaa Althusserin mukaan todelliseen maailmaan näkökulman, joka palvelee vallitsevia käytäntöjä ja sovittaa yhteiskunnan toimet siihen yhteensopiviksi. (Freeden 2019, 34.)

Esittäessään ideologian konkreettisten yksilösubjektien kantamaksi Althusser katkaisee aikaisemman perinteen olettaman ideologian kiinteästä suhteesta luokkaan. Näin ideologian käsite on olennaisesti riippuvainen ideologisesta subjektikäsitteestä, eli yksilöistä, jotka muodostuvat tietoisuuden ja tahdon kantajiksi. Michael Freeden kuvaa tämän yksinkertaistettuna seuraavasti: jos yksilönä haluan saada menestyksekkään uran ja onnellisen avioliiton, minulla on oikeus olettaa muiden hyväksyvän nämä yksityiset tavoitteeni. Kuitenkin samaan aikaan olen ideologian tuote, mikä saa minut näkemään itseni vapaana toimijana, jonka tyydytys on vakiintuneessa elämässä – muodollisessa ja pitkäaikaisessa suhteessa toiseen yksilöön, jota kutsumme ”aviopuolisoksi” sekä voittoa tavoittelevassa toiminnassa, joka tuottaa minulle tarvittavat resurssit muiden tuotteiden ostamiseen. Althusserin mukaan ihminen elää tällaisessa tilassa ”luonnostaan” uskoen toimintansa itsenäisyyteen. (Freeden 2019, 36.)

2.2 Ideologia Althusserin jälkeen

Althusserin jälkeinen teoreettinen marxilainen perinne on seurannut läheisesti ideologisten valtiokoneistojen ja yksilösubjektien kantaman ideologian ajatusta. 1960-luvulta asti vaikuttaneet jälkimarxilaiset ovat tuoneet ideologioiden tutkimukseen lisävauhtia. He määrittelevät edelleen ideologian kollektiivisen vallan säilyttämisen keinoksi, mutta

ideologian fragmentoitumisen myötä korostavat diskurssin merkitystä. Althusserin oppilaat, Ernesto Laclau ja Chantal Mouffe esittävät, että kaikki käytännöt ovat diskursiivisia – ne ovat vaihtoehtoisia, loogisesti eteneviä esitystapoja siitä, miten maailma tulisi ymmärtää. (Palonen 2008, 213.) Yhteiskuntajärjestys on siis pikemminkin rakennettu kuin annettu ja yhteisöllisyys muodostetaan aina tuottamalla, uusintamalla se.

Jälkimarxilainen tutkimus lisääkin Althusserin ajatteluun Michel Foucault'n kehittelemän diskurssianalyysin, jossa diskurssi kääntyy vaarattomasta sosiaalisen elämän aspektista de facto valtatyökaluksi, joka lävistää koko maailmassa olomme. (Freeden 2019, 122.) Foucault liittää

diskurssin kiinteästi valtaan, jonka hän pyrkii delokalisoimaan. Valta ei siis ole paikannettavissa mihinkään tiettyyn keskukseen, eikä se ole substantiaalinen ilmiö, vaan pikemminkin se esiintyy kaikkialla, ajassa ja paikassa muuttuvana kasvottomana rakenteena, joka on läsnä myös jokaisessa ihmissuhteessa ja tuottaa niitä itsessään uudelleen. (Foucault 2014, 192.) Samalla Foucault esittää diskursiivisten käytäntöjen olevan alisteisia ei-diskursiivisille ehdoille, joiksi hän määrittelee vallan ja halun. Diskurssien yläpuolella oleva valta on sisällytettyä yhteiskunnan monimutkaiseen suhteiden verkostoon, jotka määrittelevät diskurssin muodon ja ehdot. (Lindroos 2008, 202.) Foucault jatkaa siis Althusserin ajatusta ideologian olemassaolon monista muodoista ja kohdistaa huomion entisestään valtadiskurssin hallitsevaan tehtävään.

Kun Foucault kyseenalaisti vallan paikannettavuuden yhteiskunnassa, Laclau ja Mouffe pyrkivät kuvaamaan tätä yhteiskunnan pakenevaisuutta ”tyhjiä merkitsijöiden” kategorian avulla. Heidän mukaansa yhteiskunta vaatii ympärilleen näitä merkitsijöitä, edustavia sanoja, peittämään asioita, joita ei ole. Näin he yhdistävät entistä selvemmin yhteiskunnan ja diskurssin potentiaaliset vaikutusmahdollisuudet. Oletus ”vapaudesta” on heidän käyttämänsä osuva esimerkki diskurssin vääristävästä potentiaalista: ”Vapaus”, jota mielenosoituksissa huudetaan, on käsitteenä epäselvä ja tarkoittaa sellaista asiointilaa, jota yhteiskunnat eivät voi täydellisesti saavuttaa, mutta huuto itsessään tuottaa illuusion sen mahdollisuudesta ja saavutettavuudesta (Freeden 2019, 129).

Laclau ja Mouffin ”tyhjen merkitsijöiden” kategoria on diskursiivista ideologiaa parhaimmillaan – valtiokoneisto antaa epäselvän käsitteen, joka luo ihmisten keskuuteen kuvitelman elämän potentiaalista, vaikka todellisuudessa tuon käsitteen täydellinen onnistuminen ei ole mahdollista. Kuitenkin käsitteen olemassaolo ja yleinen käyttö peittää sen saavuttamattomuuden. Diskurssin lisääminen ideologiateoriaan avaakin entistä selvemmäksi Althusserin ajatusta yhteiskunnan tilan ylläpitämisestä – tuotantosuhteiden uusintamisesta. Tuotantovoimien ja -suhteiden uusintamisen kautta voimme myös ymmärtää paremmin ihmisen ulkoisen ja sisäisen elämän esineellistymistä, sillä Georg Lukács pohjaa esineellistymisen historian olemukseen struktuurimuotojen, eli tuotantosuhteiden, uusiintumisina.

2.3 Reifikaatio

Reifikaation, eli esineellistymisen käsite liittyy vahvasti Karl Marxin ajatteluun tavaroiden fetissiluonteesta. Terminä ”reifikaatio” tarkoittaa esineistymistä. Se voidaan ymmärtää Marxin tavarafetismin siirtämisenä ihmisten välisiin suhteisiin sekä materiaalisesta elämästä henkisempään – kuten filosofiaan ja taiteisiin. Reifikaatio nähdään näiden toimintojen alistumisena kapitalistisen rationalismin vaatimukseen. (Ojala 1974, 190.) Mihailo Markovic määrittelee reifioitumisen ”esineelle luonteenomaisten ominaisuuksien saamiseksi”. Tämä johtuu Markovicin mukaan siitä, että ihmisten kokemus heidän vapaudestaan katoaa, kun heidän potentiaalisia kykyjään estetään toteutumasta tehokkuuden syrjäyttäessä muut arvostuskriteerit. (Markovic 1971, 125.)

Reifikaation taustalla on Marxin ajatus siitä, että kapitalismissa tavaroita tuotetaan markkinoille, jossa ne alkavat elää omaa, ihmisestä riippumatonta elämäänsä. Niiden arvo määräytyy niiden rahassa mitattavan vaihtoarvon mukaan, niiden ”todellisen”, niihin käytetyn työpanoksen muodostaman käyttöarvon sijasta. Kun tavaroille ja niiden markkinoille annetaan ”pyhä” asema, ne fetisoidaan ja ihmiset alkavat palvoa rahaa sitä tuottavien voimien sijasta. (Freeden 2019, 12.)

Marx kuvaa Taloudellisfilosofisissa käsikirjoituksissaan, miten sama reifioituminen tapahtuu myös ihmisille: ihmisten väliset suhteet reifioituvat, kun kaikki inhimilliseen kuuluva tulee vaihtoarvollaan mitattavaksi. Yksilö vieraantuu näin myös itsestään, koska häntä arvioidaan vain hänen tuottamiensa vaihtoarvojen mukaan. Samalla ihminen itsessään määrittyy kysynnän ja tarjonnan mukaan – näin hänen oma maailmassa olonsa näyttäytyy sekä henkisesti että ruumiillisesti epäinhimillistettynä, moraalisesti rappeutuneena ihmistavarana. (Marx 1968, 40.)

Marxia teoretisoinneissaan seuraava Lukács näkee historian olemuksen struktuurimuotojen muuttumisena. Nämä muodot toteuttavat ihmisen senhetkisen suhteen ympäristöön ja määräävät hänen ulkoisen ja sisäisen elämänsä ehdot. Kun siis talousvetoisen yhteiskunnan fetisoiva luonne, kaikkien inhimillisten suhteiden esineellistyminen ja inhimillisistä mahdollisuuksista välinpitämätön työnjaon jatkuva kasvaminen muuttavat yhteiskuntaa, näyttäytyy tämä muutos ja esineellinen todellisuus välttämättömänä luonnonlakina. (Lukács 1977, 177.) Esineiden muuttuminen tavaroiksi ei siis rajoitu vain tarpeiden piiriin vaan vaikuttaa koko ihmisen tajunnan rakenteeseen ja sisältöön. Ihmisen kyvyt ja ominaisuudet eivät enää liity elimelliseksi kokonaisuudeksi vaan näyttäytyvät ”esineinä”, jotka ihminen luovuttaa kuten muutkin ulkomaailman kohteet. Syntynyt tilanne on niin kokonaisvaltainen, että esineellistynyt maailma näyttää lopullisesti ainoalta mahdolliselta, ainoalta käsitteellisesti tajuttavalta maailmalta, joka ihmisille on annettu. Ihminen redusoidaan laskennalliseksi yksiköksi, tarpeita luovan manipulaation kohteeksi.

Jürgen Habermas jatkaa Lukácsin ajattelua yhdistämällä tavara-ajattelun kiinteämmin ideologiaan: Habermasin mukaan työn (ja siis myös ihmisen) tavaroituminen on ideologiaa, sillä se peittää luokkien vastakkainasettelua ja estää vapaata diskurssia. Habermasin tulkinnan⁴ mukaan kapitalistinen yhteiskunta käyttää ideologiaa epäoikeudenmukaisen vaihdantayhteiskunnan legitimoimiseen. (Habermas 1975, 81.) Tämä ideologinen esineellistyminen johtaa lopulta Habermasin kulutusihmiseen, joka keräily- ja omistamisvimmassaan muuttuu lopulta tavaraksi. Tätä reifikaation viimeistä vaihetta

⁴ Habermas tulkitsee hyvin soveltavasti Marxin ajatuksia ja niitä on myös kritisoitu liiallisesta yksinkertaistamisesta omien tarkoituserien perustelemiseksi. Ideologian käytön osalta Habermasin tulkinta on kuitenkin yleisesti hyväksytty ja kiitelty. Ks. Rauno Huttusen *Nuoren Habermasin Marx-tulkintojen sietämätön keveys*. Teoksessa *Kriittinen teoria ja Marx* (2011). Toim. Mika Pekkola.

kutsutaan myös Kitsch-kulttuuriksi, jossa tuotetaan pelkästään pääomaksi uusiutuvaa rihkamaa. (Ojala 1974, 196.) Habermasin kulutusihminen on lopullisesti sisäistänyt esineellisen todellisuuden ehdot ja näkee itsensä kauppatavaramuodossa. Mitä hallitsevammaksi yhteiskunnan tavaraistuminen kasvaa, sitä enemmän myös subjektit rakentuvat myynti- ja ostotuotteiksi fragmentoitujen sisältöjen varassa. (Ojajärvi 2018, 336.) Kuten Marx (1979, 88) itse asian muotoilee: ”Vain vaihtoarvoina meillä on suhteet toisiimme.”

3 Buddenbrooks ja esineellistyvät ihmissuhteet

Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan Mannin romaania, jota tarkastelen reifikaation ja ideologisten valtiokoneistojen käsitteiden avulla. Käyn läpi Mannin teosta kolmessa alaluvussa, joiden avulla pyrin luomaan vakuuttavan kuvan siitä, miten teos kuvaa esineellistyvää yksilösubjektia sekä perheen ja ideologisen taustan vaikutusta siihen. Ensimmäiseksi tarkastelen reifikaation kautta tavaramuotoisen minäkuvan esiintymistä, jonka jälkeen siirryn parisuhteen reifioitumiseen. Viimeiseksi pyrin osoittamaan perheen kokonaisvaltaisen fetisoivan vaikutuksen sen yksittäisiin jäseniin ideologisen toimintamallina.

3.1 Thomas Buddenbrookin tavaraminä

Georg Lukácsin mukaan länsimaisen romaanin erikoisuus on sen keskiössä oleva yksilöhahmo, jonka hän määrittelee ”problemaattiseksi sankariksi”. Yksilöllisyyden korostuksella Lukács pyrki kytkemään romaanin individualistiseen ideologiaan ja elämänmuotoon sekä esittämään romaanin problemaattisen yksilösubjektin elämäkertana. Lucien Goldmann on nostanut uudelleen esiin Lukácsin pohdinnan romaanin problemaattisesta sankarista ja hänen ”demonisesta” etsinnästään. Seuraan tässä Goldmannin tulkintaa sankarin ”degeneroituneisuudesta”, rappeutuneisuudesta. Sankari etsii maailmasta konkreettisia, luonnollisia arvoja, vaikka ne ovat siitä kadonneet; samalla myös sankari itse on sisäistänyt uudet rappeutuneet arvot ja menettänyt etsimänsä. (Saariluoma 1991, 97.)

Goldmannin tulkintaa voidaan ajatella kuvauksena modernismin kuvaamasta identiteetin katoamisesta: modernisoituneessa maailmassa yksilö ei enää löytänyt toiminnalleen järkeviä perusteita eikä paikkaansa maailmassa, mikä aiheutti vieraantumisen kokemuksen. Sen sijaan

ympäristöstä vaikutteineen on kuitenkin tullut entistä määrittävämpi osa yksilöiden elämää ja sen ehtoja. Näin ihmisten näkemys roolistaan ja olemassa olostaan maailmassa on muuttunut olennaisesti. Esitän tähän marxilaiseen perinteeseen nojaten, että Buddenbrookien perheen kokemat rappeutumisen tunteet ja sen konkreettiset seuraukset, jotka vievät aina kauppaliikkeen sulkemiseen ja suvun sammumiseen asti, johtuvat kapitalistisen yhteiskunnan aiheuttamasta esineellistymisestä seurauksineen.

Romaanin toinen päähenkilö, aina Lübeckin senaattoriksi asti nouseva Thomas Buddenbrook, on tästä reifioitumisesta selvin esimerkki. Taiteellisestikin lahjakas Thomas ottaa kauppahuoneen sekä konsulin tittelin vastuulleen nuorella iällä ja joutuu jättämään muut ambitionsa taustalle. Hän saa koko ajan painavampia vastuita harteilleen ja menettää niiden kalvamana terveytensä ja lopulta henkensä alle 50-vuotiaana. Thomas tiedostaa tulevan roolinsa pakottavuuden jo aiemmin, esimerkiksi viettäessään nuorempana aikaa Annan nimisen, työväenluokkaan kuuluvan naisen kanssa. Thomas jättää Annan perustellen tätä seuraavasti: "Man wird getragen, siehst du...Wenn ich am Leben bin, werde ich das Geschäft übernehmen, werde eine Partie machen..." (BB, 147).⁵ Thomas tiedostaa häntä odottavan pakottavan kohtalon ja hyväksyy sen, vaikkakin surumielisesti. Kuten Donna K. Reed (1989,211) on osoittanut, *Buddenbrooks*in laaja kerronta ja erityisesti Thomas Buddenbrookin sisäiselle tajunnalle annettava tila luovat kuvaa Buddenbrookien kamppailusta yhteiskunnan modernisoitumisprosessia vastaan. Nähdäkseni tämä kamppailu jää kuitenkin vaillinaiseksi – vaikka Thomas nuorempana on surumielinen tulevaisuudestaan, hän myöhemmin hyväksyy tämän täysin.

Thomas Buddenbrook kadottaa Markovicin termein (1971, 125) kokemuksen vapaudestaan: kun hän ajautuu liikkeen johtajaksi, on hänen jätettävä Heinrich Heinen, J.W. Goethen ja Richard Wagnerin tutkiminen taustalle ja keskityttävä pyörittämään kauppaliikkeen arkea jatkuvasti kasvavine velvollisuuksineen. Thomasin potentiaaliset kyvyt muuhun kuin kaupantekoon ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen kauppiaan etuja ajaen jäävät syrjään, niitä estetään toteutumasta, sillä Thomasin toiminnan määrittäväksi tekijäksi nousee tehokkuus: vain nämä kaupantekoon liittyvät ja sitä edistävät teot ovat merkittäviä tässä

⁵ "Ihmistä viedään elämässä hänen tahtomattaan, näetkös...Jos minä saan elää, olen joutuva liikkeemme haltijaksi, ottava rikkaan rouvan..." (BBS, 138)

roolissa. Kun Thomas pyrkii lyhyinä vapaina hetkinään nauttimaan esimerkiksi taiteista tai filosofiasta, voidaan tämä nähdä Lukácsin kuvaamana romaanihenkilöiden hajonneen totaliteetin, eli merkityksellisen kokonaisuuden, etsintänä, jossa ”elämän ekstensiivinen totaliteetti ei ole enää havainnollisesti annettu ja jolle mielen löydettävyyttä elämästä on tullut ongelmaksi, mutta jolla silti on taipumusta totaliteetin etsimiseen” (Saariluoma 1991, 96).

Vaikka Thomas nousee lopulta yhteiskunnan huipulle, senaattorin asemaan, nostetaan sen merkitys esiin perheen sekä yhteiskunnan sisällä vain taloudelliselta puolelta: Buddenbrookien nimi nousee entistä korkea-arvoisemmaksi ja he ovat paremmissa asetelmissa erilaisten kauppasopimusten suhteen (BB, 304). Tätä kautta päästään siihen, miten Thomas Buddenbrook rakentuu tavaraksi, vaihtosuhteilla määritettäväksi objektiksi. Thomas Buddenbrook näyttää tulevan Marxin (1968, 40) ihmissuhteiden esineellistymisprosessia vastaavalla tavalla arvioiduksi ja arvostetuksi vain hänen tuottamiensa vaihtoarvojen mukaan, mikä johtaa hänen vieraantumiseen yksilöllisestä olemuksestaan ihmisenä. Tuottamiensa kaupankäynti- ja rahantekomahdollisuuksien kautta Thomas fetisoidaan esineelliseen rooliinsa, jossa hän määrittyy kysynnän ja tarjonnan mukaan.

Thomas Buddenbrookin kehitys luovasta miehenalusta tympääntyneeksi ja kuolettavan kiireiseksi kauppaliikkeen johtajaksi sisältää myös merkittävän sisäisen kehityskaaren: hän sisäistää yhteiskunnan hänelle asettamat odotukset sekä näiden taustalla piilevän ideologian ja alkaa nähdä maailman niiden mukaisesti. Aiemmissä tulkinnoissa Thomasista esimerkiksi Bryan Magee on keskittynyt Thomasin pessimistiseen jaksoon, jossa hän lukee Arthur Schopenhaueria ja hetkellisesti innostuukin näistä ajatuksista.⁶ Kuitenkin Thomas jättää nämä ajatukset taakseen jo seuraavina päivinä. Tulkitsen tämän Althusserin ”ideologian ikuisuuden” ajatuksen kautta: Thomas on ideologian illusorisoivan vaikutuksen uhri. Hänen maailmankuvansa muuttuu nuoruuden idealismista aikuisuuden tehokkuuden palvontaan, jonka hän alkaa nähdä ainoana mahdollisena vaihtoehtona, ja siten myös ainoana aitona elämänmuotona.

⁶ Bryan Magee, *The Philosophy of Schopenhauer* (1997). 411-413.

Kun Thomasin veli, jatkuvista kolotuksista kärsivä Christian toivoo saavansa tehdä työtä, joka tekisi hänet tyytyväiseksi, vastaa Thomas tähän merkitsevästi: "Mir scheint, dass man nicht arbeitet, damit...Ich wenigstens habe andere Ziele daber vor Augen." (BB,236).⁷ Hän jättää mainitsematta ilon, jonka työstä voisi saada ja korostaa sen sijaan nimeämättömiä korkeampia päämääriä, jotka muodostuvat perheen kauppaliikkeen taloudellisiksi tavoitteiksi. Yksilö on uhrattavissa taloudellisen kasvun alttarille ja käyttämään aikansa sen edistämiseksi. Thomasin sisäistämä ajattelutapa ja henkilökohtaisesta onnesta luopuminen talouden eteen on esineellistymistä, eli inhimillisten toimintojen alistamista kapitalistiseen ja rationalistiseen ajattelutapaan par excellence.

Thomasin sisäistämä esineellistyminen näkyy myös siinä, miten hän näkee muut perheenjäsenet. Hän päivittelee isältään jääneen perinnön suppeutta ja liikkeen taloudellista tilannetta " Und das waren damals nur zwei Geschwister des Firmenchefs..." (BB, 224) ⁸ ottamalla huomioon sen, kuinka useampi sisarus hänen sukupolvessaan takaisi liikkeelle jatkossa suuremmat tulot, viitaten avioliittojen mukana maksettaviin myötäjäisiin. Thomas määrittää sisaruksensa heidän potentiaalisen vaihtoarvonsa mukaan. Palaan kohdassa 4.2. siihen, miten tämä vaihtoarvoisuuden korostus leimaa perheen parisuhteita laajemmin. Thomasin yksilöllisellä tasolla tämä voidaan lukea jälleen yhtenä esineellistyvän maailman ideologian sisäistämisen muotona, jossa hän fetisoi itsensä ohella myös muut ihmiset vaihdettaviksi tavaroiksi. Lukácsia (1977,197) seuraten koko Thomasin tajunta sisältöineen kääntyy talousvetoisen yhteiskunnan fetisoivan luonteen takia esineellistyneeksi – hän näkee ihmisten kyvyt sekä heidän koko olemuksensa esineinä, jotka ihminen luovuttaa eteenpäin sopivan vaihtoarvon tullessa vastaan.

Lukácsin ajatukseen yhteiskunnan esineellistävistä vaikutuksesta kuuluu myös ihmisten muuttuva tarpeiden kenttä (1977,196), joka merkitsee ihmisen tarpeiden määrittävän hänen sisäistämänsä uuden yhteiskuntamuodon ehtojen mukaan. Tämä ilmenee esineellistyneessä todellisuudessa siten, että ihminen alkaa kerätä suunnattomia määriä "turhaa" tavaraa omistukseensa. Thomas Buddenbrookin voidaan katsoa ilmentävän esimerkillisesti myös tätä

⁷ "Minusta ihminen ei tee työtä siksi, että...Minä ainakin teen työtä toisten päämäärien hyväksi." (BBS, 219)

⁸ "Ja kauppahuoneen päämiehellä oli vain kaksi sisarusta..." (BBS, 208)

esineellistymisen puolta hänen alkaessaan konsulin asemassa keskittyä jatkuvan kiihkeyden vallassa siihen, että hänellä on jokaiseksi päiväksi uudet, kalliit vaatteet huoliteltuine yksityiskohtineen. Tulkitsen tämän muutoksen Thomasin toiminnassa Habermasin esittelemän kulutusihmisen mallin (Ojajärvi 2018, 336) mukaiseksi esineellisen todellisuuden sisäistämiseksi: Thomas rakentaa minäkuvansa ainoastaan fetisoitujen tavara-arvojen mukaan, nähden itsensä lopullisesti kauppatavaramuodossa, jonka takia hänen pitää näyttäytyä jatkuvasti edustavana säilyttääkseen vaihtoarvonsa mahdollisimman korkeana.

3.2. Parisuhteen reifioituminen

Järjestetyt parisuhteet ovat ihmiskunnan historian vaiheissa olleet usein yleisesti hyväksytyjä, mutta niiden taustalla on vaikuttanut enemmänkin status ja kuningasperheiden yhdistäminen sekä vallan kasvattaminen. Thomas Mannin romaanissa keskeiseksi määrittäväksi tekijäksi nousevat kuitenkin taloudelliset tekijät, joita käsittelen seuraavaksi. Friedrich Engels (1935, 103) kritisoi avioliittoinstituutiota yhtenä esineellistävän todellisuuden ongelmallisena tekijänä, joka tukee yksityisomaisuuden voittokulkua seurauksineen. Engelsin mukaan yksityisomaisuuden nousun sekä isänoikeuden ja yksiavioisuuden myötä avioliiton solmimisesta tuli kokonaan taloudellinen kysymys. Muodollisesti ostoavioliittoa ei enää ollut, mutta todellisuudessa se levisi yhä laajemmalle – siten, että naisen ohella myös miehelle asetettiin hinta, joka määräytyi persoonallisten ominaisuuksien sijaan heidän omaisuutensa mukaan.

Jo teoksen alkupuolella saadaan tästä selkeä esimerkki, kun vanha konsuli, Jean Buddenbrook ajattelee oman avioliittonsa alkua:

”Diese Verbindung war, sollte er ehrlich sein, nicht gerade das gewesen, was man eine Liebesheirat nennt. Sein Vater hatte ihm auf die Schulter geklopft und ihn auf die Tochter des reichen Kröger, die der Firma eine stattliche Mitgift zuführte, aufmerksam gemacht, er war von Herzen einverstanden gewesen und hatte fortan seine Gattin verehrt als die ihm von Gott vertraute Gefährtin...” (BB, 46)⁹

⁹ Konsuli Buddenbrook (Jean) myöntää, ettei hänen avioliittonsa ollut rakkausavioliitto, ns. ”lemmenavio”. ”Hänen isänsä oli lyönyt häntä olkapäälle ja kiinnittänyt hänen huomionsa rikkaan

Jean Buddenbrook muistelee, kuinka hänen parisuhteensa lähti liikkeelle ostoavioliiton myötä: hänen isänsä kertoi, kuinka hyvän hinnan tämä kyseinen potentiaalinen aviopuoliso tuo liikkeelle ja Jean, tietoisena roolistaan yhteiskunnassa, hyväksyy isän ratkaisun sitä kunnioittaen. Ihmisten persoonalliset ominaisuudet jäävät tässä yhtälössä ylimääräisiksi nimittäjiksi ja yksilöiden vaihtoarvot ratkaisevat sen, kuka on sopiva puoliso.

Teoksen toinen ”päähenkilö”, Antonie Buddenbrook, Thomasin nuorempi sisar taistelee läpi elämänsä parisuhteiden hänelle tuomien ongelmien kanssa. Antonien molemmat avioliitot päättyvät murheellisiin eroihin miesten osoittauduttua erilaisiksi kuin he hohdokkaalta ensivaikutelmaltaan näyttivät. Yhdistävä tekijä näissä avioliitoissa on myös Antonien ajautuminen niihin vanhempien käskystä, haluttomasti. Ensimmäistä avioliittoa edeltää Antonien runsas vastustus, vaikkakin vanhempiensa kanssa keskusteluaan Antonie ajatuksissaan myöntääkin tietäneensä tulevaisuutensa:

”Sie hatte es ja gewusst, daß sie eines Tages die Frau eines Kaufmannes werden, eine gute und vorteilhafte Ehe eingehen werde, wie es Würde der Familie und der Firma entsprach...” (BB, 90)¹⁰

Ennen toista avioliittoaan, sen ollessa jo tuloillaan, Antonie kommentoi sitä kodinhoitajalle entistä tietoisempaan hänelle asetetuista vaatimuksista:

”Ida, diese Verlobung mit Alois – ich sage schon Alois, denn es soll ja schließlich doch sein – ist gar nichts Festliches und Freudiges, und um mein Glück handelt es sich eigentlich gar nicht dabei, sondern indem ich diese zweite Ehe eingehe, mache ich nur in aller Ruhe und Selbstverständlichkeit meine erste Ehe wieder gut, denn das ist meine Pflicht unserem Namen gegenüber.” (BB, 299)¹¹

Krögerin tyttäreen, joka oli tuova kauppaalikeeseen tuntuva myötäjäiserän. Hän oli suostunut tähän mielellään ja oli aina kunnioittanut puolisoaan Jumalan hänelle suomana kumppanina...” (BBS, 45)

¹⁰ ”Olihan hän tiennyt, että hänestä kerran oli tuleva jonkun kauppiaan rouva, että hän oli joutuva hyviin, edullisiin naimisiin, asemaan, joka vastasi perheen ja liikkeen kunniaa.” (BBS, 86)

¹¹ ”Sillä niin on laita, Ida, että tämä kihlaus Aloisin kanssa – sanon häntä jo nimeltä, koska nyt pitää kuitenkin näin käydä – ei ole ollenkaan juhmallinen ja iloinen asia, eikä siinä ole oikeastaan kysymys minun onnestani, vaan kun minä nyt menen toisen kerran naimisiin, hyvitan sillä vain tyyneästi ensimmäisen avioliittoni, jonka olen velkaa nimellemme.” (BBS, 274)

Toisen avioliiton kynnyksellä Antonie on sisäistänyt yhteiskunnan ehdot kokonaisuudessaan, vailla vastustusta: hänen onnelliaan ei ole väliä, kunhan perhe ja liike pääsevät eteenpäin. Donna K. Reed (1989, 222) on tulkinnut Antonien toimintaa traditionaalisen elämäntavan tuomista paineista johtuvaksi, korostaen perheen roolia tässä. Reedin ajatusta jatkaen näen Antonien tulevaisuuttaan koskevan hyväksynnän johtuvan perheen ajatusmaailman ja sitä myöten myös elämän reifioitumisesta. Myös parisuhde kääntyy fetisoivassa yhteiskunnassa välttämättömästi esineelliseksi, rakkauden korvaa avioliiton potentiaalinen vaihtoarvo – ja tämä esineellinen todellisuus näyttäytyy ainoana vaihtoehtona (Lukács, 1977,177).

Antonie vaikuttaa hyväksyvän yhteiskunnan taloudelliset ehtodot omalle osalleen vasta ensimmäisen avioliiton kynnyksellä, kun taas muiden osalta hän näkee ne jo aikaisemmin välttämättöminä. Esimerkiksi keskustellessaan perheen ruokaillessa ystävänsä avioitumisesta:

”Antonie: Julchen soll sich diesen Sommer mit August Müllendorpf verloben, und Julchen *wird* es tun!

Thomas: Ja lieber Gott...Strunck&Hagenström machen sich gesäftlich heraus, das ist die Hauptsache.” (BB,101)¹²

Antonie tiedostaa Julchenin kokemat vaatimukset, sillä mainitun kihlauksen myötä ystävättären perhe liikkeineen pääsee yhdistämään voimansa yhden kaupungin isoimman kaupantekijän kanssa. Keskustelun myötä saamme myös esimerkin siitä, miten tavaramuotoinen maailmankuva muovaa Thomasin ja myös Antonien näkemystä avioliitoista: Thomas rinnastaa kihlauksen suoraan kaupantekoon, korostaen liiketoiminnan ensisijaisuutta. Sekä Antonien että Thomasin kommentit voidaan nähdä habermaslaisen kulutusihmisen diskurssina, jossa ihmisyyys näyttäytyy kauppatavarana ja ainoastaan sellaisena (Ojajarvi 2018, 336).

Samaa esineellistäväää diskurssia löydetään myös heidän isältään hänen kommentoidessa Antonien ensimmäistä aviomiestä ennen kihlausta: ”Er ist kein Beau, nein, mein Gott, nein, er ist kein Beau...aber er ist immerhin im höchsten Grade präsentabel, und man kann am Ende

¹² ”Antonie: Julchenin täytyy tänä kesänä mennä kihloihin August Möllendorpfen kanssa ja Julchen tekee sen myös!” Suomennetussa versiossa on jätetty Thomasin vastaus pois, joka oman suomennokseni mukaan kuuluu seuraavasti: ”Kyllä hyvä Jumala, Strunck&Hagenström harjoittaa liiketoimintaa, se on pääasia.” (BBS, 97)

nicht fünf Beine auf ein Schaf verlangen, wenn du mir die kaufmännische Phrase zugutehalten willst" (BB, 97.)¹³ Kun muistetaan Engelsin teesi ostoavioliitosta ja siinä ihmisille asetettavasti hinnasta, joka määräytyy juurikin omaisuuden mukaan, välittämättä persoonallisista ominaisuuksista, nähdään Buddenbrookien perheen määrittävän parisuhteensa yli sukupolvien esineellisesti. Näissä parisuhteissa ihmiset menettävät ihmisyytensä ja muuttuvat fetisoiduiksi esineiksi. Seuraavaksi pyrin osoittamaan perheen vaikutuksen tässä ideologisessa murroksessa.

3.3 Fetisoiva perhekoneisto

"Wir sind, meine liebe Tochter, nicht dafür geboren, was wir mit kurzsichtigen Augen für uns eigenes, kleines persönliches Glück halten, denn wir sind nicht lose, unabhängige und für sich bestehende Einzelwesen, sondern wie Glieder in einer Kette, und wir wären, so wie wir sind, nicht denkbar ohne die Reihe derjenigen, die uns vorangingen und uns die Wege wiesen, indem sie ihrerseits mit Strenge und ohne nach rechts oder links zu blicken einer erprobten und ehrwürdigen Überlieferung folgten." (BB, 128)¹⁴

Thomasin ja Antonien isä, aiempi konsuli Buddenbrook onnistuu kirjeessä tyttärelleen tiivistämään osuvasti saksalaisen ideologian ajatuksen sukupolvien välisestä riippuvuussuhteesta. 1800-luvun nopeasti teollistuvaa, individualistista yhteiskuntaa analysoinut Marx esitti, että myöhemmät sukupolvet ovat fyysisen olemuksensa puolesta riippuvuussuhteessa edellisiin: aiempien polvien rakentamat tuotantosuhteet ja elämän ehdot määrittävät uuden sukupolven elämää. Theodor Adorno on tuonut tämän ajatuksen myöhemmin esiin kuvaten sitä, kuinka yksityinen ihminen ei tässä jatkumossa enää kykene vaikuttamaan koneistoa hallitseviin ryhmiin tai niiden toimintaan, jotka pyrkivät standardoimaan kaiken inhimillisen säännönmukaiseksi, abstraktiksi yleisyydeksi (Vainikkala 1980, 143).

¹³ "Herra Grünlich ei ole kaunis, ei, herra nähköön, kaunis hän ei ole...mutta mitä suurimmassa määrin edustava, ja 'moni kakku päältä kaunis', niin sanoaksemme!" (BBS, 93) Suomennetussa versiossa on jätetty pois jatko, jossa hän toteaa saksalaisen sanonnan mukaan, ettei voi 'toivoa lampaalta viittä jalkaa', joka viittaa siihen, ettei voi toivoa Grünlichiltä 'kauneutta' vielä hyvän taloudellisen tilan lisäksi.

¹⁴ "Rakas tyttäreni, me emme ole syntyneet siksi, että tavoittelisimme lyhytnäköisesti omaa, vähäpätöistä, henkilökohtaista onneamme, sillä me emme ole irrallisia, riippumattomia ja yksilökeskeisiä olentoja, vaan aivan kuin renkaita ketjussa, emmekä me olisi sitä, mitä me olemme, ilman meidän edellämme kulkeneitten sarjaa; nämä ovat viitoittaneet tiemme ja jo itse astuneet ankarasti tietään, katsomatta oikeaan tai vasempaan, seuraten koettua ja kunnianarvoista perintätapaa..." (BBS, 121)

Näistä Adornon mainitsemista koneistoista voidaan erottaa althusserlaisittain ideologiset valtiokoneistot erillisiksi osiksi valtion sortokoneistosta. Keskityn nyt perheen muodostaman ideologisen valtiokoneiston toimintaan, minkä Althusser esitti yhdeksi näiden ideologisten hallintamuotojen osaksi (Althusser 1984, 101). Althusser julisti ideologian olevan ikuista – pyrkien kuvaamaan sitä, kuinka yksilöt luovat aina tietynlaisen hypoteesin siitä, millainen heidän suhteensa maailmaan on (Freeden 2019, 34). Kun ideologia kuitenkin on näiden suhteiden vääristävä representaatio, joka tarjoaa vallitsevia käytäntöjä palvelevan näkemyksen näistä suhteista, voidaan se helposti yhdistää esineellistymisen aiheuttamaan ihmisyyden kadottamiseen.

Althusserin tekemä ideologian ja subjektin kytkeminen on eräs merkittävä seikka tässä yhtälössä. Kuten Freeden (2019, 36) esitti, yksilöt muodostuvat ideologian kantajiksi ja sen tiedostamattomiksi ylläpitäjiksi. Kun yksilö sisäistää esineellistyneen yhteiskunnan elämisen ehdot, hän alkaa myös levittää sitä ympärilleen, kuten osoitin Thomas Buddenbrookin tekevän hänen määritellään perheenjäseniään näiden vaihtoarvojen mukaan. Koska jokainen yksilö on kuitenkin tässä ajattelussa ideologian tuote, voidaan tämän esineistymisen tausta määrittää ideologiseen tausta-ajatteluun, eli ideologisen valtiokoneiston toimintaan ja tuotantosuhteiden uusintamiseen.

Ideologisen valtiokoneiston taustalla oli jo Marxin esittämä ajatus ideologian ylläpitävästä ja alistavasta voimasta: yhteiskunta pitää saada siis toimimaan halutulla tavalla, pitäen ihmiset kuuliaisina vallitseville käytännöille. Ensisijaisesti tätä tekevät valtion sortokoneistot, mutta kapitalistisessa yhteiskuntajärjestelmässä myös sortavien koneistojen vallassa olevat ideologiset koneistot on alistettu ylläpitämään näkemystä vallitsevan talousjärjestelmän kelvollisuudesta. (Althusser 1984, 95.) Luvun alussa siteerattu konsulin kirje, jossa hän kuvaa ihmisten olevan ”kuin renkaita ketjussa” tuo hyvin esille sen, kuinka perheenjäsenet pyrkivät vaikuttamaan toistensa toimintaan, ohjaten toisiaan elämään, jota yhteiskunta heiltä edellyttää. He toimivat sarron sijaan ”ideologisin keinoin”, tässä tapauksessa diskurssin avulla. Ohjailemalla muita perheenjäseniä, kuten konsuli Antonieta, pyritään säilyttämään vallitseva tila, joka on vaatimus nykyisten ja tulevien taloudellisten voittojen ansaitsemiselle.

Vanha konsuli Buddenbrook asettaa kirjeessään yksilöt elämän objekteiksi, ympäröivästä todellisuudesta riippuvaisiksi toimijoiksi. Tämä itsessään esineistävä teko, ihmisten vapauden, halujen ja kykyjen poissulkeminen näyttäytyy Fredric Jamesonin käyttämän termin 'poliittinen alitajunta' mukaisena ristiriitojen peittämisenä. Jameson puhuu ideologisten valtiokoneistojen vaikutuksesta poliittisena alitajuntana: kollektiivisena tietoisuutena, joka pyrkii utopistisesti ylittämään eriarvoiset yhteiskunnalliset ristiriidat ja peittämään ne todellisuuden kokemuksesta (Vainikkala 1991, 273). Jamesonin poliittisen alitajunnan käsite seuraa Althusserin julistusta "ideologian ikuisuudesta" ja sen illusorisesta vaikutuksesta. Konsuli pyrkii peittämään aidon todellisuuden, jossa Antoniella ihmisenä on oikeus toteuttaa itseään, luomalla ideologisen diskurssin vallitsevan järjestelmän pakottavuudesta. Näin hän pyrkii uusintamaan vallitsevia tuotantosuhteita ja pitämään seuraavankin sukupolven uskollisena taloudellisten tekijöiden hallinnalle.

Vastaavalla tavalla konsulitar¹⁵ ja Thomas¹⁶ ylläpitävät esineellistävää diskurssia määräämällä omilla tavoillaan muita perheenjäseniä toimimaan "oikein" avioliittojensa kanssa. Tämä parisuhteisiin, mutta myös muuhun elämään ulottuva diskurssi, jota Buddenbrookit toistelevat läpi teoksen pyrkii ylläpitämään omanlaistaan Laclau ja Mouffin "tyhjien merkitsijöiden" kategorian käsitettä: kauppaliikkeen ylihistoriallista jatkuvuutta ja sen avulla perheen kunniaa (Freeden 2019, 129). Vaikka kauppaliike Buddenbrook on tapahtumahetkillä vain muutaman sukupolven mittainen projekti, siitä rakennetaan ideologinen diskurssi, mahdollisena ylihistoriallisena kunnian saarekkeena yhteiskunnan jatkumossa.

Tämä ulkoisesti neutraali diskurssi paljastuu nähdäkseni Foucault'n termin "vaihtoehtoiseksi ajattelun ja käyttäytymisen määreeksi", joka näyttää ulospäin yleismaailmalliselta, rikkomattomalta säännöltä (Freeden 2019, 122). Tämän diskurssin avulla perheen päättävät jäsenet pystyvät ohjaamaan muiden toimintaa, luoden ideologisesta väittämästä yleispätevän totuusväitteen. Marxin esittämistä ideologian kahdesta toimintatavasta: tahallisesta manipulaatiosta itsepetoksen prosessiin, tulkitseen jälkimmäisen tekijäksi, joka Buddenbrookien perheen ohella tätä ideologista ohjailua määrittää.

¹⁵ Konsulitar kehoittaa pitkässä keskustelussa Antonieta hyväksymään avioliiton Grünlichin kanssa, sen ollessa "täydelleen sitä, mitä tarkoitetaan sanalla hyvä naimakauppa". (BB, 88-91)

¹⁶ Thomas kieltää elämänsä ajan veljeään Christiania naimasta alaluokkaista Alinea tämän ollessa vastoin perheen arvoja. Thomasin kuoltua Christian lopulta nai Alinea.

Itsepetoksen kaltaisen tiedostamattoman prosessin taustalle voi asettaa valtiollisten sortokoneistojen vaikutuksen, jonka Althusser näki määrittävän suurimmaksi osaksi myös ideologisten valtiokoneistojen toimintaa. Buddenbrookien perhe rakentaa jatkuvasti uudelleen tätä diskurssia johtuen perhettä ohjailevasta yhteiskunnallisesta diskurssista, kapitalistisen talousjärjestelmän vallasta, joka on marxilaisessa perinteessä ja varsinkin Frankfurtin koulukunnan ajattelussa yhdistetty kiinteästi 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun yhteiskunnan tavaramuotoiseen kehitykseen (Habermas 1990, 45-50).

Althusseria seuraten näen perheen ymmärtävän tämän asioiden luonnollisena tilana ja olevan kykenemätön hahmottamaan perheen ulkoisia taustavaikuttimia. Buddenbrookit uskovat toimintansa itsenäisyyteen, vaikka jokainen yksilö yhteiskunnassa on ideologian, tietyn vääristävän tietoisuuden, kantaja - mikä saa heidät näkemään virheellisesti itsensä vapaina toimijoina. (Freeden 2019, 36.)

Althusserin (1984, 102) ajatus ideologian inhimillisyydestä – sen olemassa olosta materiaalisessa todellisuudessa, arkipäiväisessä elämässä – on hyvinkin osuva. Ideologiset, vääristävät todellisuuden ymmärtämistavat nivoutuvat osaksi todellisia yksilöiden toimintaa ohjaavia tekijöitä, kuten perhettä sekä sen ajatusmaailmaa, ja heijastavat aikakaudesta olennaisesti riippuvaisen kuvan todellisuudesta ja sitä määrittävistä ehdoista – tämä ymmärtämisen verkosto ajaa ihmiset toimimaan toiveidensa vastaisesti, kohottamaan Buddenbrookien tapauksessa taloudelliset vaatimukset muiden yläpuolelle. Näin Buddenbrookien perhe itse asiaa tiedostamatta jatkaa porvarillisen yhteiskunnan talouspaineisuuden valtakautta, sen yksilöitä esineistävästä vaikutuksesta huolimatta. Tämä vallitsevan ideologian noudattaminen johtaa lopulta johtaa tavarastuneiden yksilöiden moraaliseen rappioon.

4 Lopuksi

Thomas Mannia on tietysti tutkittu viimeisen reilun sadan vuoden aikana jatkuvasti, mutta kuten johdannossa sanoin, on tässä tutkimuksessa yleisesti pysytty historiallisen romaanin kehyksessä. Viimeaikaisessa keskustelussa on nostettu myös esiin biologisen rappion sekä dekadenssin tutkimuksen ohella myös seksuaalisuuteen liittyviä kysymyksiä.¹⁷ Tällä tutkimuksella pyrin nostamaan myös kapitalistisen yhteiskuntakritiikin uudelleen pinnalle.

Olen pyrkinyt tutkimuksessani tuomaan esille Thomas Mannin *Buddenbrooks* -romaanissa ilmeneviä ideologisia valtarakenteita ja niiden esineellistävää vaikutusta Buddenbrookien perheeseen. Yhdistämällä Louis Althusserin ideologiateoriaa Georg Lukácsin historiallisen romaanin teorian reifikaation käsitteeseen tutkin sitä, kuinka Buddenbrookien perhe rakentuu yhdeksi ideologiseksi valtiokoneistoksi, joka pitää hallitsevia valtasuhteita yllä ideologisen, esineellistävän diskurssin avulla.

Kuten jo johdannossa sanoin, antaisi Mannin romaani mahdollisuuden ideologisten valtiokoneistojen laajempaankin tarkasteluun, mutta uskon, että tämän perheen rooliin keskittynyt tutkimus on jo osoittanut Althusserin ja jälkimarxilaisen ideologiateorian käytettävyyden nykykirjallisuudentutkimuksessakin. Vaikka tutkimuskohteenani onkin Mannin vanha teos, voi käyttämäni termistöä soveltaa myös uuteen kirjallisuuteen, joka käsittelee yhteiskunnallisia ongelmia, erityisesti kapitalistisen yhteiskunnan mukanaan tuomia vaikeuksia sekä yksilön kokemaa merkityksettömyyttä.

Marxilaisen kirjallisuudentutkimuksen kuolemaa pidettiin osittain selvänä jo pidempään viime vuosikymmeninä ja tutkimussuunnan edustajat asetettiin pitkälti marginaalin kansainvälisessäkin keskustelussa.¹⁸ Tähän voi hakea syitä Francis Fukuyaman esittämästä ”historian lopusta”¹⁹ ja länsimaisen liberalismiin liittyvästä voittokulusta, joka toi marxilaiselle ajattelulle menneisyyteen suuntautuvan leiman. Toisaalta myös samanaikainen kehitys, jossa kulttuurimarxismista on tullut eräänlaisen sateenvarjotermi, jonka punavihreän

¹⁷ Ks. James Patrick Wilder, *Reconsidering the Emergence of the Gay Novel in English and German* (2016). 92-101.

¹⁸ Ks. James F. English, *Everywhere and Nowhere. The Sociology of Literature After “the Sociology of Literature”*. Julkaisussa *New Literary History* vol. 41. No. 2. (2010). 8-15.

¹⁹ Ks. Francis Fukuyama, *The end of history and the last man* (1992).

suojan alle on konservatiivien toimesta asetettu esimerkiksi feminismi ja gender-teoriat sekä globalisaation kannatus, on luonut marxismista kiistanalaisen käsitteen, joka vaikuttanee myös marxilaisittain suuntautuneen tutkimuksen varovaiseen ja vähätteleväänkin käsittelyyn.

Kuitenkin viime aikoina marxilainen perinne on jälleen nostanut suosiotaan akateemisessa maailmassa, erityisesti kulttuurintutkimukseen kääntyneenä, mutta myös kirjallisuussosiologian saralla. Suomessa tästä hyviä esimerkkiteoksia ovat *Minä ja markkinavoimat: yksilö, kulttuuri ja yhteiskunta uusliberalismin aikakaudella* (2008) sekä *Kirjallisuus nykykapitalismissa* (2018), jotka ovat omalla panoksellaan tuoneet kapitalismikritiikin sekä markkinaliberalismin ja kirjallisuuden välisen suhteen tarkastelun uudelle vuosituhannele. Tähän jatkumoon asetan oman tutkimukseni.

Kaunokirjallisuuden yhteiskuntakriittisen potentiaalin kasvattamiseen pyrkivä tutkija ottaa aina riskin siitä, että tutkimus nähdään pakotettuna haluttujen merkkien etsimisenä oman ajatuksen tueksi, kuten oman tutkimukseni osalta taloudellisen ylivallan ilmenemisen ihmistä korkeammilta tasoilta. Koen kuitenkin, että yhteiskuntasuuntautuneella kirjallisuudentutkimuksella ja marxilaisella perinteellä on edelleen paikkansa. Kasvava globaali sosiaalinen ja taloudellinen eriarvoisuus pitävät huolen siitä, että nämä kysymykset ovat jatkossakin esillä yhteiskunnassa. Marxilainen yhteiskuntatutkimus, kirjallisuustiede sen keskeisenä osana, on varteenotettava keino osallistua tähän debattiin.

5. Lähteet

Kohdeteksti

Mann, Thomas 1963. *Buddenbrooks – Verfall einer Familie* (=BB). Berlin: G.B. Fischer.

Mann, Thomas 1980. *Buddenbrookit – Erään suvun rappeutumistarina* (=BBS). (*Buddenbrooks – Verfall einer Familie*, 1901) Suom. Siiri Sieberg. Porvoo: WSOY.

Kirjallisuus

Althusser, Louis 1984. *Ideologiset valtiokoneistot* (*Positions*, 1976). Suom. Leevi Lehto. Jyväskylä: Vastapaino.

Engels, Friedrich 1935. *Perheen, yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä: Lewis H. Morganin tutkimukseen liittyen*. (*Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats: Im Anschluß an Lewis H. Morgans Forschungen*, 1884.) Suom. Asser Salo. Petroskoi: Valtion kustannusliike Kirja.

Foucault, Michel 2014. *Tarkkailla ja rangaista* (*Surveiller et punir*, 1975). Suom. Jukka Kemppinen. Helsinki: Otava.

Freeden, Michael 2019. *Mitä on ideologia?* (*Ideology: a very short introduction*, 2003) Suom. Tapani Kilpeläinen. Tampere: niin & näin.

Habermas, Jürgen 1975. *Erkenntnis und Interesse: mit einem neuen Nachwort*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.

Habermas, Jürgen 1990. *Vorwort zur Neuauflage 1990*. Teoksessa *Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp. 11-50.

Karkama, Pertti 1976. *Elämänmuodosta yhteiskuntaan. Georg Lukácsin romaaniteorian perusteet 1907-1939*. Oulu: Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen.

Karkama, Pertti 1991. *Subjektin ongelma Georg Lukácsin kirjallisuusteoriassa*. Teoksessa *Taide modernissa maailmassa. Taiteensosiologiset teoriat Georg Lukácsista Fredric Jamesoniin*. Toim. Erkki Sevänen, Liisa Saariluoma ja Risto Turunen. Helsinki: Gaudeamus. 20-41.

Lindroos, Kia 2008. *Michel Foucault. Ajattelun rajat*. Teoksessa *Politiikan nykyteoreetikkoja*. Toim. Kia Lindroos ja Suvi Soininen. Helsinki: Gaudeamus. 186-208.

Lukács, Georg 1962. *The Historical Novel*. Lontoo: Merlin Press.

Lukács, Georg 1977. *Geschichte und Klassenbewusstsein*. Darmstadt: Luchterhand.

Markovic, Mihailo 1971. *Reifikaatio, ymmärtäminen ja selittäminen*. Julkaisussa *Sosiologia* 8. Suom. Paavo Löppönen. Tampere: Westermarck-seura. 125-133.

Marx, Karl & Engels, Friedrich 1978. *Marx-Engels. Valitut teokset. 2. osa*. Suom. Antero Tiusanen. Moskova: Kustannusliike Edistys. 67-147.

Marx, Karl 1979. *Pääoma: kansantaloustieteen arvostelua. Ensimmäinen kirja. (Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie. Erster Band: Der Produktionsprozeß des Kapitals, 1867.)* Suom. O.V. Louhivuori. Moskova: Kustannusliike Edistys.

Marx, Karl 1968. *Taloudellisfilosofiset käsikirjoitukset. (Ökonomisch-philosophische Manuskripte, 1844)* Suom. Antero Tiusanen. Moskova: Kustannusliike Edistys.

Mundt, Hannelore 2004. *Understanding Thomas Mann*. Columbia: University of South Carolina Press.

Ojala, Aatos 1974. *Romaanin rakenne ja esineistynvä ihminen*. Julkaisussa *Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja* 28. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 183-201.

Ojajärvi, Jussi 2018. *Poliittista poetiikkaa kapitalismin globaalissa tilassa: kognitiivisen kartoituksen käsite Fredric Jameson ajattelussa*. Teoksessa *Kirjallisuus nykykapitalismissa: suomalaisen kirjallisuuden ja kulttuurin näkökulma*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 325-364.

Palonen, Emilia 2008. *Ernesto Laclau ja Chantal Mouffe. Diskurssiteoriaa ja radikaalia demokratiaa*. Teoksessa *Politiikan nykyteoreetikkoja*. Toim. Kia Lindroos ja Suvi Soininen. Helsinki: Gaudeamus. 209-234.

Reed, Donna K. 1989: *The Discontents of Civilization in Wuthering Heights and Buddenbrooks*. Julkaisussa *Comparative Literature* vol. 41. Durham: Duke University Press. 209-229.

Saariluoma, Liisa 1991. *Lucien Goldmannin geneettinen strukturalismi*. Teoksessa *Taide modernissa maailmassa. Taiteensosiologiset teoriat Georg Lukácsista Fredric Jamesoniin*. Toim. Erkki Sevänen, Liisa Saariluoma ja Risto Turunen. Helsinki: Gaudeamus. 88-105.

Sevänen, Erkki 1986. *Georg Lukács, historiallinen romaani ja realisminteoria*. Teoksessa *Historiallisen romaanin teoriaa ja käytäntöä Georg Lukácsista Umberto Ecoon*. Toim. Markku Ihonen ja Liisa Saariluoma. Kirjallisuuden ja kulttuurin tutkimuksia nro 2. Joensuu: Joensuun yliopisto. 27-59.

Vainikkala, Erkki 1980. *Lukács ja Adorno. Realismin ja modernismin totuus ja valhe*. Julkaisussa *Kirjallisuuden tutkijain Seuran vuosikirja 32*. Toim. Auli Viikari. Pieksämäki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 141-157.

Vainikkala, Erkki 1991. *Marxismin paradoksi ja Fredric Jameson*. Teoksessa *Taide modernissa maailmassa. Taiteensosiologiset teorit Georg Lukácsista Fredric Jamesoniin*. Toim. Erkki Sevänen, Liisa Saariluoma ja Risto Turunen. Helsinki: Gaudeamus. 255-294.

van Heeckeren, Menno 2001. *Thomas Mann: Parteigänger oder Untergangsprophet der "Deutschen Ideologie"? Über das Verhältnis von Literatur und Zeitgeschichte im Frühwerk Thomas Manns*. Julkaisussa *Neophilologus* 85. 245-256.